

אמנות יהודית פמיניסטית בישראל ובארה"ב,

1990–2017

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

דוד שפרבר

היחידה ללימודים בין-תחומיים

התכנית ללימודי מגדר

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

אלול, תשע"ז

רמת-גן

תקציר

מחקר אינטרדיסציפלינרי זה בוחן את תרומתה החברתית והתרבותית של תנועת האמנות הפמיניסטית היהודית שהתפתחה מאז שנות התשעים של המאה העשרים בשני המרכזים היהודיים הגדולים, ישראל וארה"ב. זהו המחקר הראשון העוסק באופן רחב ושיטתי באמנות הפמיניסטית המבקרת את המסורת היהודית, ההלכה והמוסדות היהודיים הדתיים והוא עושה זאת במבט כפול: עיון באמנות זו בהקשר של עולמות האמנות הפמיניסטית בישראל ובארה"ב וביחס לפמיניזמים של המרחבים היהודיים הדתיים. המחקר מאיר את דרכי פעולתה ואת התקבלותה (*Reception*) של האמנות הפמיניסטית היהודית בעולמות האמנות ובעולמות הדתיים בישראל ובארה"ב וחושף את השיחים השונים שהיא יוצרת. תרומתו העיקרית היא בהבנת אופייה והתקבלותה של האמנות הנוצרת בישראל ובארה"ב שעוסקת בביקורת פמיניסטית על הממסדים היהודיים הדתיים ובהצעת מסגרת תיאורטית להבנתה.

המחקר בוחן את העבודות ואת השיחים שהתקיימו אודותיהן דרך השוואה בין המרחבים הגיאוגרפים והתרבותיים השונים שבתוכם הן נוצרות – ישראל וארה"ב. העיסוק המשולב באמנות פמיניסטית יהודית הנוצרת בישראל עם זו הנוצרת בארה"ב מאפשרת לבחון את הקשרים המקומיים, ההתפתחויות הדומות והשונות, וההשפעות של הגלובליזם, התפוצציות (*Diasporism*) וההגירה על האמנות. המחקר מצביע על השפעת השיחים הדתיים הדומיננטיים בקהילות ובזרמים היהודיים השונים בישראל ובארה"ב, על קריאת יצירות האמנות, ומראה איך תפיסות תיאולוגיות שונות הנפוצות בקרב הקהילות היהודיות הנפרדות בישראל ובארה"ב, מייצרות פרשנויות מגוונות לעבודות ומקדמות את התקבלותן או תורמות לדחייתן.

דיסרטציה זו נעה בין שני מוקדים: תרבות וחברה/אמנות. היא בוחנת את ההיזון החוזר שבין עבודות האמנות כפעולות הנרקמות מתוך תרבות ותנאים ספציפיים (*Specificity*), לבין הדרכים שבהן פעולות אלה משפיעות על התרבות שבתוכה הן נוצרות. בהתאם, מחקר זה אינו מסתפק בניתוח קונטקסטואלי או אינטרטקסטואלי של העבודות ואינו שואל רק מה הן אומרות וכיצד, אלא עוסק בעיקר בשאלה מה הן עושות וכיצד הן פועלות, כלומר, מהו האפקט החברתי שלהן. מסיבה זו, תאוריית ההתקבלות של האמנות (*Reception Theory*) משמשת כאן מתודולוגיה מרכזית. במקום להסתפק בהגדרת האובייקט האמנותי כיצירה מוגמרת ברגע שהיא יוצאת את הסטודיו של האמנית, עבודה זו בוחנת את היצירה כפעולה מתמשכת שראויה להיקרא גם דרך תהליך ההתקבלות שלה והשיחים שמתנהלים אודותיה. בחינת תהליכי יצירת המשמעות (*meaning-making*) של האמנות מאפשרת להעריך את תרומתה למרחבים החברתיים ואת האינטראקציה שלה עם שדות תרבותיים שמחוץ לעולמות האמנות. למעשה, עבודה זו מבקשת להרחיב את חקר ההתקבלות מעבר לבחינה המקובלת של יצירות בתוך עולם האמנות. כך מוצעת כאן מתודולוגיה חדשה לחקר האמנות היהודית העכשווית ודרכה מודגם כיצד בחינת ההתקבלות והאפקט החברתי של האמנות היהודית העכשווית בתוך הקהילות היהודיות הדתיות, מבהירה ביתר שאת את תהליכי המשמעות שלה ואת פעולתה ותרומתה החברתית.

שלושת תחומי הביקורת הבולטים באמנות הפמיניסטית היהודית העכשווית מהווים את שילדת המחקר. החלק הראשון עוסק באמנות פמיניסטית יהודית המבקרת את הטקסט היהודי הדתי. פרקו הראשון בוחן את התקבלות העבודה "שתלכי בדרכים טובות" (2009–2011) של האמנית הישראלית נחמה גולן (נ. 1947) המציעה ביקורת נוקבת על הטקסט ההלכתי שעוסק בקניין הקידושין הנעשה באישה. הפרק השני עוסק בהתקבלות העבודה "שחרור הא-לוהים" (*The Liberation of G-d*, 1990–1996), שהיא העבודה הראשונה והבולטת בסדרת מיצבים ביקורתיים שיצרה האמנית האמריקאית הֶלֶן אילון (Aylon, נ. 1931) מאז תחילת שנות התשעים של המאה העשרים. החלק השני בוחן אמנות פמיניסטית יהודית הנוצרת בישראל ועוסקת בביקורת הממסדים הרבניים. פרקו הראשון עוסק בהתקבלות עבודותיהן של האמניות הישראליות נורית יַעֲקֹבֶס-יָנוֹן (נ. 1972) והילה קרְבֵּלְנִיקוֹב-פֶּז (נ. 1984), שביקרו את מוסד בית הדין הפטריארכלי דרך דיון בטבילת מתגיירות במקווה בפני בית דין של שלושה גברים. הפרק השני בוחן את יצירותיה של אנדי ארנוביץ (Arnovitz, נ. 1959), אמנית ילידת ארה"ב שהיגרה לישראל ויוצרת בה מאז שנת 1999. הוא מתרכז בעבודותיה העוסקות בביקורת על דיני הצניעות כפי שהם מתפרשים בשיח הרבני האורתודוקסי בישראל. החלק השלישי עוסק בביקורת הריטואלים היהודיים דרך אמנות המתייחסת לטבילה ולמקווה. חלק זה נפתח בפרק העוסק בהתקבלות העבודות של האמנית הישראלית חגית מולגן (נ. 1972) המבקרת את הבנייתן הפטריארכלית של הלכות נידה. הפרק השני בוחן את יצירותיה של מרל לדרמן-יוקלס (Lederman-Ukeles, נ. 1939), שהייתה האמנית הפמיניסטית הראשונה שעסקה במקווה הטהרה ופרצה את הטאבו הדתי על עיסוק פומבי בטבילה כבר בשנות השבעים של המאה העשרים. הדיון המשותף ביצירותיהן של אמניות הפועלות בישראל ובארה"ב (כולל אמנית אחת שהיגרה מארה"ב לישראל) מאפשר לעסוק בסוף כל חלק בהשוואה בין האמנות הפמיניסטית היהודית הנוצרת בישראל לזו שבארה"ב ובהשפעות של ההגירה על האמנות. כדי לחלץ מהדיון תובנות רחבות על ההבדלים או הדמיון בין היצירה בישראל לרעותה בארה"ב, המחקר מרחיב במסגרת זו את הדיון ההשוואתי ומתייחס גם לעבודות ולאמניות שלא נדונו בפרקים עצמם.

מחקר זה מבקש לתרום לגיבוש הידע בתחום האמנות היהודית העכשווית שעוסקת בביקורת פמיניסטית על העולם היהודי, טקסיו, ערכיו ומוסדותיו, ולהוסיף לספרות של הביקורת הפמיניסטית היהודית ולמחקר אודותיה, את העשייה מתוך עולם האמנות. הכוונת הזרקור על תנועת האמנות הפמיניסטית היהודית שכמעט ולא נחקרה עד כה, מכוונת להשמיע קולות שאינם נשמעים בשיחי האמנות המרכזיים בישראל ובארה"ב, ולהאיר את תרומתם הייחודית לעולמות האמנות ולחברות שמתוכן הם יוצאים.